

САВРЕМЕНИ СУКОБИ И ЊИХОВО РЕШАВАЊЕ

УДК 355.01(091)

Српска политичка мисао

број 2/2017.

Прегледни

год. 24. vol. 56.

рад

стр. 117-134.

Срђан В. Старчевић

Војна академија, Универзитет одбране, Београд

Срђан Благојевић

Војна академија, Универзитет одбране, Београд

КРЕВЕЛДОВ СПОР СА КЛАУЗЕВИЦЕМ – ДА ЛИ ЈЕ СМИСАО РАТА ПОЛИТИЧКИ?

Сажетак

Проучавајући разлоге због којих модерне оружане снаге чак и изузетно моћних држава нису у стању да извојују победу у сукобима ниског интензитета Мартин ван Кревелд је дошао до закључка да се корен проблема налази у клаузевицевском схватању рата. У раду се разматрају кључни аргументи којима Кревелд настоји да побије Клаузевицево схватање рата као политичког инструмента: 1) постојање „нетројствених“ ратова, 2) успон тоталног рата који не само да није инструмент политике, него прети да прогута политику и 3) постојање ратова који се не воде због политичких циљева, него у име правде, религије и опстанка заједнице. Поред се и критички сагледавају Клаузевицеви и Кревелдови одговори на питања ко води рат, у чему је логика рата и зашто се воде ратови. Показано је да Клаузевицева теорија пружа одређени отпор Кревелдовом превредновању и да логика рата нужно лежи у политичкој равни, управо како је то тврдио Клаузевиц. Аутори доказују да јаз

између Клаузевицевог и Кревелдовог схватања узрока рата настаје због различитих перспектива из које ова два теоретичара посматрају рат. Закључено је да се непријатељи у рату боре за постизање својих циљева, то јест за остваривање/заштиту онога што опажају као свој интерес и/или ширење/одбрану својих (друштвених или групних) вредности, што је одређење циљева рата које уважава и Клаузевицев поглед одозго, визуру доносилаца политичких одлука, као и Кревелдов поглед одоздо, који рачуна са мотивима чланова друштва (групе) који иду у рат.

Кључне речи: рат, политика, друштвени сукоб, борба, политички циљ, интерес, вредност

1. КЛАУЗЕВИЦЕВСКИ УНИВЕРЗУМ

Пруски генерал и један од најзначајнијих теоретичара ратне вештине Карл фон Клаузевиц (*Karl von Clausewitz*, 1780–1831) у знаменитом делу „О рату“ изнео је свој поглед на рат и развио без премца најутицајнију теорију о овом старом пратиоцу људских друштава.¹⁾ Ову без премца најутицајнију теорију о рату израелски историчар и стратегист Матин ван Кревелд назива „клаузевицевским универзумом“²⁾ а суштину те теорије, синтезу големог и недовршеног дела, изразио је сам аутор: „Ова синтеза састоји се у схватању да је рат само део политичких односа, дакле, никако нешто самостално.“³⁾

Клаузевиц посматра рат као проширени двобој.⁴⁾ Учесници тог двобоја нису двојица супарника од којих је једном повређена част, док је други ту повреду начинио, па улазе у дуел због приватних разлога, већ државе које у борбу ступају имајући на уму неку политичку сврху. Оне, ипак, попут двојице рвача, настоје да једна

1) Питање о времену настанку рата није у потпуности разјашњено, али се релативно поуздано може рећи да је рат у данашњем смислу те речи постојао у неолиту. Види: Marylene Patou-Mathis, *Prehistorie de la violence et de la guerre*, Odile Jacob, Paris, 2013. Robert L. Carneiro, „Politička ekspanzija kao izraz principa eliminacije kroz konkurenciju“, у зборнику: *Politička antropologija* (priredio: Čedomir Čupić), Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2002, стр. 205-210. и Срђан Старчевић, Илија Кајтез, Горан Вукадиновић, „Рат у светлу Босијеове филозофије историје и политичке етике“, *Војно дело*, МЦ „Одбрана“, бр. 1/2017.

2) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010, стр. 41.

3) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951, стр. 521.

4) Исто, стр. 41, 497.

другој наметну своју вољу, напрезајући по потреби сва расположи-ва средства и показујући јачину своје воље.⁵⁾

Рат је за Клаузевица акт силе, страховити „чин насиља“⁶⁾ који има свој апстрактни и конкретни облик. Рат у апстрактном облику је необуздани, неумерени рат који тежи уништењу непријатеља (или макар његове оружане силе) као главном услову за постизање победе. У апстрактни рат не може се унети принцип умерености. То значи да рат по себи подразумева крајњу употребу силе и, мада га Клаузевиц назива апстрактним, није реч о у пракси немогућем рату. Пруски војни мислилац изричито тврди да се апстрактни рат у друштвено-историјској збиљи појавио под „безобзирним Бонапартом“.⁷⁾

За разлику од апстрактног, сваки конкретни рат инспирисан је одређеним политичким мотивима који имају ту моћ да учине да насиље у рату не експлодира, него да пулсира.⁸⁾ „Тако се и објашњава како без икакве унутрашње супротности може бити врло различитих ратова по важности и енергији; од рата до уништења па све до простог наоружаног осматрања.“⁹⁾ Колико ће рат бити жесток зависи од узрока који до њега доводе. „Што су узвишенији и јачи узроци рата, што више обухватају цело биће народа, и што је већа затегнутост која претходи рату, утолико ће се више рат приближавати свом апстрактном облику, тим ће више тежити потпуном савлађивању непријатеља, тим више се слажу ратни циљ и политичка сврха, и тим више рат изгледа војнички, а мање политички. Али, уколико су слабији узроци и затегнутости, утолико ће се мање природни правац ратног елемента, наиме сила, слагати са линијом коју прописује политика, утолико више мораће рат скренути са свога природног правца, утолико више се разликује политичка сврха од циља идеалног рата и утолико више рат као да добија политичко обележје.“¹⁰⁾

Пулсирање насиља условљено политичком сврхом предузимања рата доводи нас до Клаузевицевог славног одређења рата као инструмента политике, односно наставка политике другим средствима.¹¹⁾ Рат има своју граматику, али нема своју логику, јер је

5) Исто, стр. 41, 44.

6) Илија Кајтез, *Мудрост и мач, филозофи о тајнама мира и рата*, МЦ „Одбрана“, Београд, 2012, стр. 407.

7) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, нав. дело, стр. 499.

8) Исто, стр. 53, 500, 520-521.

9) Исто, стр. 48.

10) Исто, стр. 54.

11) „Тако видимо да је рат не само политички акт, већ прави политички инструмент, продужење политичких односа, њихов наставак другим средствима.“ Исто, стр. 53.

његова логика увек у сфери политичког, што је посебно потцртавао Карл Шмит.¹²⁾

Клаузевиц је познат и по томе што је рат схватао као јединство трију елемената (Кревелд то назива „тројственим ратом“¹³⁾). Рат је, по Клаузевицевом мишљењу, спој: 1) мржње и непријатељства, које овај филозоф рата пореди са слепим природним нагонима, 2) игре вероватноће и случајности, „која га претвара у слободну делатност духа“ и 3) „подређене природе политичког инструмента, због чега припада разуму“.¹⁴⁾ Први елемент углавном припада народу, други војсци и војсковођи, а трећи влади (суверену или држави).¹⁵⁾ Рат је, дакле, у Клаузевицевој теорији схваћен као друштвена активност у којој у већини случајева (али не увек!) најзначајнију улогу – одређивања сврхе и постављања циља – има држава; он је активност која припада сфери политике.

Осим овог функционалног јединства, рат карактерише и једно унутрашње јединство одређено његовим циљем. У рату, истиче Клаузевиц, постоји само један успех и то онај крајњи. „У овој претстави је, дакле, рат недељива целина, чији делови (поједини успеси) имају вредности само у односу према овој целини. Заузимање Москве и пола Русије 1812 године било би за Бонапарту од вредности само тада, да му је оно остварило намеравани мир.“¹⁶⁾ Клаузевиц је, дакле, као земљак и савременик Хегелов, сматрао да целина претходи деловима, тј. да делови имају смисао само у оквиру целине, а не сами по себи.¹⁷⁾

12) Срђан Старчевић, Илија Кајтез, Горан Вукадиновић, „Рат у средишту политичког – актуелност Шмитовог погледа на рат“, *Војно дело*, МЦ Одбрана, Београд, бр. 1/2016, стр. 102-121.

13) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 42.

14) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, нав. дело, стр. 55.

15) О спорењима у вези са суштином тројственог рата шире у: Christopher Bassford, „The Primacy of Policy and the ‘Trinity’ in Clausewitz’s Mature Thought“, in: *Clausewitz in the Twenty-First Century* (eds. Hew Stracher, Andreas Herberg-Rothe), Oxford University Press, Oxford, 2007, стр. 74-90 и Edward J. Villacres, Christopher Bassford, „Reclaiming the Clausewitzian Trinity“, *Parameters*, U.S. Army War College, Carlisle, Autumn 1995, стр. 9-19.

16) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, нав. дело, стр. 501.

17) Хегел је, величајући моћ пруског краља, записао: „Он је ђврст и непосредан ђвор целине“, цитирано по: Dragoljub Mićunović, *Istorija društvenih teorija*, том 1, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010, стр. 526. „Hegel je isticao da je istina celina, a kada se celina razbije na deliće, nema više istine, jer nema celine.“ Đuro Šušnjić, *Teorije kulture*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2015, стр. 138. Шире о утицају немачког класичног идеализма на Клаузевица: Илија Кајтез, *Мудрост и мач, филозофи о тајнама мира и рата*, нав. дело, стр. 421-424.

Клаузевицева теорија о рату извршила је мањи или већи, али несумњив утицај на многе филозофе, социологе, политикологе и стратеге који су покушали да дефинишу рат.¹⁸⁾

2. КРЕВЕЛДОВА КОМЕТА

Проучавајући разлоге због којих модерне оружане снаге чак и изузетно моћних држава нису у стању да извојују победу у сукобима ниског интензитета Мартин ван Кревелд (*Martin van Creveld*) је дошао до закључка да корен проблема сеже дубоко у начин на који стратеги поимају рат. Они, наиме, рат траже у „клаузевицевском универзуму“, али им суштина савременог рата измиче, јер је сам рат доживео трансформацију. Зато је Кревелд подвргао Клаузевицеву теорију рата критици, настојећи да је превреднује и тврдећи да се она односи само на један прилично ограничени период европске историје, а чак ни у том релативно кратком периоду није релевантна за разумевање свих ратова.

Интригантно и смело Кревелдово превредновање клаузевицеве теорије, које је по објављивању врло брзо постало и утицајно, почива на три кључне примедбе које савремени теоретичар рата упућује деветнаестовековном.

Прва Кревелдова примедба односи се на тројственост рата. Рат, сматра Кревелд, није био тројствени у дугом периоду историје пре настанка модерних држава (дакле, пре 1648), затим ван граница Европе пре њеног колонијалног утицаја и процеса деколонизације, а чак ни у Клаузевицево доба држава није била једини ентитет који је водио рат. Рат је могао да води народ, а не држава, као што је то чинио шпански народ против француске војске после 1808. Рат могу да воде и побуњеници, герилци и терористичке организације, а не само државе са регуларним оружаним снагама.¹⁹⁾

Друга критичка стрела коју Кревелд одапиње на Клаузевицеву теорију је она која доноси спознају да крај европског „ограниченог“ и успон тоталног рата значи и да рат више није наставак политике. У Првом светском рату – који је уједно и први тотални рат – дошло је до масовних мобилизација читавих друштава која су се нашла у смртоносном загрљају. Тако је рат, уместо да буде наставак политике, претио да прогута државу, владу, народ, политику и економију. Уместо да рат буде инструмент у рукама државе,

18) Види: Живојин Мишић, *Стратегија*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1993, стр. 8-13. и Endru Hejvud, *Politika*, Clio, Beograd, 2004, стр. 696.

19) Martin van Creveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 55-66.

владе, народа, политике или економије, све ово је било у служби рата или је чак постало део рата.²⁰⁾

Треће, по Кревелдовом мишљењу рат се не води увек због интереса и политичких циљева. Током историје, људи су ратовали и због задовољења правде, религије и голог опстанка заједнице. То значи да се на рат може гледати и као на инструмент правде или религије, али и као на питање живота и смрти заједнице.²¹⁾

Кревелд је, дакле, настојао да побије Клаузевицеве одговоре на питања ко води рат, где лежи логика рата и зашто се води рат. Клаузевиц тврди да рат воде државе, да је логика рата у сфери политике и да се рат води због неког политичког циља (интереса). Кревелд је мишљења да рат могу да воде различити ентитети (од држава, преко побуњеника и гериле до терористичких и криминалних организација), да је логика рата само у једном временски ограниченом периоду и на релативно уској територији била у сфери политике, и да се рат не води због политичких интереса јер „мртви људи немају интересе“, него због „воље за борбом“ и слободе, усредсређености и изједначавања људи које борба у рату подразумева.²²⁾

Сложене феномене, међу којима је и рат, тешко да може да објасни само једна теорија. Зато о таквим појавама и постоји мноштво теорија од којих се свака заснива на недостацима и критици претходне, али и на њеним сазнањима и увидима. „Теорије о којима је овде било речи, ако и немају исту спознајну моћ, имају једнака спознајна права да објасне и разумеју појаву, чиме се одбија помисао о теоријском анархизму, али и помисао о монополу једне теорије над другима.“²³⁾ Нова теорија критикује стару и настоји да је потисне, али оно што је највредније у старој теорији пружа отпор због чега и цела теорија показује одређену жилавост. Тако и Клаузевицева теорија о рату пружа одређени отпор Кревелдовом превредновању и то такав отпор који јасно показује да Кревелдове кључне примедбе нису ни изблиза онолико чврсте колико би се на први поглед могло учинити.

Тачност тезе да рат могу да воде и други ентитети, а не искључиво држава, данас се не може довести у питање.²⁴⁾ Кревелд је

20) Исто, стр. 49-55.

21) Исто, стр. 121-148.

22) Исто, стр. 150.

23) Đuro Šušnjić, *Teorije kulture*, нав. дело, стр. 189.

24) О ерозији државног монопола на оружану силу шире у: Patrick A. Mello, „In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War“, *European Journal of International Relations*, March 2010, стр. 1-13.

у потпуности у праву када тврди да ратове могу водити племена, црква, феудални господари, слободни градови, различите организације и читави народи. Али ни Калузевец није тврдио супротно. Пруски генерал и сам признаје да рат није одувек био искључиво посао влада, него да је то постао у доба када се „влада одвајала од народа и себе саму сматрала за државу“, тј. по његовом мишљењу у 17. веку.²⁵⁾ Клаузевиц је тврдио да се рат, у складу са духом који је завладао Европом у 17. и 18. веку, ограничио само на војску, али је одмах и додао да је крупна промена, нека врста коперниканског обрта у ратној вештини, наступила у Француској 1793. године и да од тада рат поново постаје ствар народа.²⁶⁾ Као илустрацију ширења те појаве у Европи Клаузевиц, век и по пре Кревелда, узима пример народног устанка против Наполеонове власти у Шпанији. Он дословно потврђује: „У Шпанији је рат само од себе постао народна ствар“, а примећује да су постојали слични напори и у Аустрији, Русији и Пруској.²⁷⁾ Према томе, Кревелдова тврдња да је Клаузевиц организовано насиље сматрао ратом „једино ако га води држава, за државу и против државе“,²⁸⁾ стоји на стакленим ногама. Пре би се могло рећи да је Клаузевиц углавном писао о таквим ратовима јер су се у временском периоду који је он сматрао релевантним за ратну вештину његовог доба такви ратови најчешће водили, али је филозоф рата уочавао да постоје и други/другачији ратови.²⁹⁾ Критичка стрела, дакле, није погодила циљ – мета је пала јер је већ била погођена.

Друго, и сам Клаузевиц је био свестан да је време ограниченог рата прошло и да ће се после Наполеона, ког назива самим богом рата, рат све више приближавати свом апстрактном облику. Не стоји, међутим, Кревелдова тврдња да је такав рат „самостално чудовиште“,³⁰⁾ изван политике, можда и изнад политике. Посматрајући Први светски рат, Кревелд истиче да је до 1916. рат постао толико независан од политике да ни најодлучнији државници нису били у стању да од њега побегну, што по његовом мишљењу оповргава Клаузевицеву тезу о рату као инструменту политике. Међутим, ако поглед усмеримо са Западног на Источни фронт, ви-

25) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, нав. дело, стр. 507-508.

26) Исто, стр. 509-511.

27) Исто, стр. 510.

28) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 44.

29) Постоје и мишљења да државу у Клаузевицевој теорији треба схватити као било коју заједницу. Bart Schuurman, „Clausewitz and the ‘New War’ Scholars“, *Parameters*, U.S. Army War College, Carlisle, Spring 2010, стр. 95.

30) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 51.

дећемо да је управо радикална промена политике у Русији после Октобарске револуције довела до окончања рата. Било је то дело политике, могло би се рећи чак и независно од ратних пораза, јер не би био јединствен случај да Русија на почетку рата трпи поразе, а да потом победи. Други пример можемо наћи у Француској у Другом светском рату: Петенова влада није прихватила оно што је Де Голу било кристално јасно – да се рат против нацистичке Немачке може водити и из француских колонија. Петенова политичка одлука довела је до тога да Француска закључи мир са Немачком, Де Голова је водила ка формирању Покрета отпора.

Када је реч о измештању рата из политичке сфере, било да је он схваћен као средство права/правде, религије или опстанка или му се даје засебна сфера, различита од политичке, правне, религијске и егзистенцијалне, постоји озбиљно неслагање између Клаузевицевог и Кревелдовог схватања политике и управо због те разлике постоји јаз између њихових теорија. Схватање рата као наставка права/правде или религије последица је сужавања политичког оквира. Кревелд политику своди на послове државе или владара.³¹⁾ Клаузевиц, насупрот томе, шири појам политике до њеног социолошког, па и филозофског схватања: „Претпостављамо да политика у себи сједињује и изједначаје све интересе унутрашње управе, па и интересе човечности и свега осталог што би филозофски разум могао да изрази; јер, политика по себи није ништа, већ само управљач свих ових интереса према другим државама. ... и политику овде можемо посматрати само као претставницу свих интереса целог друштва.“³²⁾ Тамо где Кревелд види државу, владу или суверена, Клаузевиц налази целокупно друштво са свим његовим интересима. Кревелд је ближи схватању политике као технике управљања, Клаузевиц нагиње ка одређењу политике као друштвене делатности или општег друштвеног процеса усмеравања друштва ка одређеним циљевима.³³⁾

Кревелд тврди да постоје три врсте неполитичког рата, које можемо разумети само у контексту правде, религије и борбе за опстанак. Ова тврдња заслужује подробно тумачење.

У средњовековном хришћанском свету рат је био „штап у рукама права“.³⁴⁾ Тачно је да је феудални поредак почивао на при-

31) Исто, стр. 122-123.

32) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, нав. дело, стр. 523.

33) О Клаузевицевом схватању политике и различитим интерпретацијама шире у: Christopher Bassford, „The Primacy of Policy and the ‘Trinity’ in Clausewitz’s Mature Thought“, нав. дело, стр. 84-87.

34) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 124.

знавању одређених права или, тачније, на разлици у правима и привилегијама, али то је управо било политичко, а не правно или поготово не праведно стање. Феудални поредак је политички поредак подупрт правом, а не само правни поредак. И сам Кревелд то имплицитно признаје када, објашњавајући рат као средство помоћу којег су се могле исправити „неправде“, напомиње да је „неправда“ била „главни концепт средњовековног политичког језика“.³⁵⁾ *Политичког*, дакле, а не *правног* језика. Чак и теорија о праведном рату коју је утемељио Аурелије Августин, а већементно промовисао Тома Аквински, подразумева да праведан рат може да води само законита власт,³⁶⁾ што значи да су и теолози рат смештали у ону раван којој припада и власт, а то је раван политике. У нашем времену, доктрина праведног рата не само што није негирала политичко лице рата, него изгледа „као да се остварује изрека Карла фон Клаузевица да је *рат само наставак политике другим средствима*“.³⁷⁾

Тачно је и да су током низа векова поредак у људским заједницама и власт једних људи над другима били подржани божанским ауторитетом, али ту је реч о узајамном утицају религије и политике и њиховој повезаности, а не о самој религији која је све аспекте друштвеног живота, па и друштвене сукобе – међу којима и рат – узела под своје. Из сфере религије може да потекне неки од извора легитимности власти, власт може бити у рукама свештеника, али то не значи да је религија истиснула политику, него да су се сфере политике и религије у неком друштвено-историјском моменту додирнуле и мање или више преклопиле.³⁸⁾ Кревелдов аргумент је да се у древна времена рат схватао нешто више од људских послова зато што је вођен или против људи које је Бог означио као своје непријатеље или да би неки свети циљ био постигнут, а не на пример због плена. Али, старо је социолошко знање да „Бог живи унутар социјалног јединства и истовремено је његов израз“.³⁹⁾ Ра-

35) Исто, стр. 124.

36) Зоран Кинђић, „Рат и духовност“, *Српска политичка мисао*, Београд, бр. 1/2016, стр. 299.

37) Миша Стојадиновић, Виолета Рашковић Таловић, „Изазови развоја демократије у савременом друштву: политичко насиље и теорија (не)праведног рата“, *Српска политичка мисао*, Београд, бр. 1/2016, стр. 58.

38) „Оправданје власти помоћу религије, односно образовање друштвене свести да је послушност световној власти истовремено и верска обавеза, један је од најстаријих начина заснивања политичке обавезе поданика. ... Не само да је имала удела у световној моћи, него је црква тј. свећенство често судионик у њим су рукама световни владари били играчке.“ Војислав Становчић, *Политичке идеје и религија*, том 1, Удружење за политичке науке, Факултет политичких наука, Београд, 2003, стр. 257, 267-268.

39) Georg Zimel, *Religija*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2015, стр. 62.

товати за свог бога, значи ратовати за своју заједницу (која поштује истог бога). Такође, рат за плен (или рат за ресурсе) сасвим извесно није био доминантан облик рата у палеолиту,⁴⁰⁾ а ни касније није плен био тај који је детерминисао рат; политика је то чинила. Чињеница је да су Густав Адолф и Оливер Кромвел⁴¹⁾ своје војнике надањивали верским учењима и химнама – али ту је реч о коришћењу верског заноса у сврхе подизања борбеног духа или морала војске. То, наравно, не значи да и саме војсковође, политичари и краљеви нису били у верском заносу и да за њих питања религије нису била и интимно важна приликом одлучивања о или у рату, али су они увек своју војску и свој народ водили ка неком циљу. Циљ је можда имао доминантно верску ауру, али пут је нужно био политички, јер је то вођено кретање друштва ка одређеном циљу била сама политика. И у верским ратовима остваривани су политички циљеви (нпр. ослобађање припадника исте вере кореспондира са освајањем територије; уништење јеретика одговара хомогенизацији друштва и централизацији државне власти; ослобађање светих места значи и стицање нових феуда; свети рат против моћног непријатеља истовремено је и пут ка сопственом јединству). Религија је утицала на рат у мери у којој је утицала на политику, а рат је био и остао у политичкој сфери.

Не стоји ни аргумент Клаузевиевог критичара да се народ који се бори за опстанак не бори за своје интересе (него за нешто много веће), нити има владу способну да их формулише.⁴²⁾

Прво, током дугог периода постојања људских заједница оне нису развиле државу и нису имале владу у данашњем смислу те речи, али су ипак водиле политику, тј. биле су усмераване ка неким циљевима. Циљеве и интересе не мора да артикулише влада, то могу да ураде поглавице, родовске старешине, учени људи, старци, истакнути ратници, свештеници, итд. Ако искористимо пример борбе шпанског народа против Наполеонове војске (који и сам Кревелд употребљава када критикује тезу о држави као једином субјекту способном да води рат, али не узима га у обзир када је реч о артикулацији циљева борбе), видећемо да су на антифранцуско расположење, народни устанак и тешку борбу за ослобођење Шпа-

40) Robert L. Carneiro, „Politička ekspanzija kao izraz principa eliminacije kroz konkurenciju“, нав. дело, стр. 205-210.

41) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 133. Упореди: Čarls Tili, *Evropske revolucije 1492–1992*, CID, Podgorica, 2005, стр. 129.

42) Charles Esdaile, *Napoleon's Wars, An International History, 1803–1815*, Penguin Books, London, 2007, стр. 347 и Roger Parkinson, *The Peninsular War*, Wordsworth Editions, Ware, Hertfordshire, 2000, стр. 14-15, 107.

није 1808–1812. највише утицали конзервативни свештеници, племићи који су се противили апсолутистичким претензијама монарха и министра Годоја, официри жељни унапређења, па и уметници попут Гоје, а не шпанска влада нити њен краљ Карлос IV.⁴³⁾ Дефинисање циљева и интереса може да буде посао целе заједнице или њене елите, а не искључиво владе.

Друго, величина и значај циља не утичу на његов квалитет. Једна друштвена група (заједница, друштво) бори се за слободу, независност или опстанак, али не у апстрактном, него у политичком смислу. Једноставно, људи се не боре за индивидуалну слободу (независност), него за политичку слободу (независност) заједнице; они се не боре за свој лични, појединачни опстанак, него за опстанак своје заједнице. Спремност људи да се жртвују повећана је у ратовима за опстанак управо зато што је реч о колективном, а не о индивидуалном опстанку. Спремност на жртву, као и безобзирност према другима (онима који су ван друштвене групе) у свести чланова једне друштвене групе добија снажно оправдање управо у чињеници да тежи остваривању циљева групе који „по себи и за себе имају наиндивидуални, објективни карактер“.⁴⁴⁾ Диркемовим језиком речено, „нема моралне силе која би стајала изнад појединца, изузев колективне силе“.⁴⁵⁾

3. МОТИВИ БОРБЕ У РАТУ

„Рат је по своме правом значењу борба“, учи нас Клаузевиц, као што и Кревелд тврди да је суштина рата – борба.⁴⁶⁾ И заиста, ова додирна тачка Клаузевицевог и Кревелдовог схватања рата неспорна је. У рату се непријатељске стране међусобно боре, при чему интензитет борбе не мора да буде крајњи, јер је човечанство упознало и сурове ратове у којима су почињени геноциди (нпр. Други светски рат), али и ратове у којима скоро да и није било насиља (нпр. Англо-шведски рат 1810–1812). Сигурно је да модерно ратовање, осим оружане боре, подразумева и борбу без оружја, у којој су главна средства нпр. информатичка опрема или медији. Ипак, жестина рата као облика друштвеног сукоба испољава се управо у оружаног борби.

43) Georg Zimmel, *O tajni i tajnom društvu*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2015, стр. 93.

44) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 137.

45) Емил Диркем, *O подели друштвеног рада*, Просвета, Београд, 1972, стр. 123.

46) Упореди: Карл фон Клаузевиц, *O рату*, нав. дело, стр. 91. и Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 152.

Док се различити аутори који су се бавили феноменом рата слажу да је борба у његовој основи, различита су мишљења у вези са разлозима борбе. Никола Милошевић је уочио да поглед филозофа на један те исти предмет спознаје зависи од тога да ли он „свет са црквеног звоника или из црквене порте“⁴⁷⁾ односно да ли појаву посматра „одозго“ или „одоздо“. Клаузевиц као чедо просветитељства рационално ставља изнад емоција, али ни њих не занемарује. У његовој теорији иза борбе се налази политички разлог, али политички процес није само рационалан, него и ирационалан. Клаузевиц рат и борбу посматра „одозго“, из визуре доносилаца крупних политичких одлука, свестан да се у рату непријатељи боре за своје циљеве „у сложенем, мултилатералном и интерактивном окружењу“⁴⁸⁾ Насупрот томе, Кревелдов приступ је индивидуално-психологистички.⁴⁹⁾ Он рат види као последицу воље за борбом која је иманентна људском роду (мада не и сваком човеку). Узбуђење и екстаза коју људи доживљавају борећи се води их у стање крајњег доживљаја слободе и усредсређености. Суочавање с опасношћу подстиче код људи одлучност, смелост, понос и оданост.⁵⁰⁾ Кревелд гледа на рат „одоздо“, због чега закључује: „На крају, разлог због којег борба никада не може да буде питање од интереса – казано отворено – јесте тај што мртви људи немају интересе. Особа може да положи живот у име Бога, краља, земље, породице, или чак у име свега тога заједно... Тако схваћен, рат конституише крупан доказ да човека не мотивише себични интерес... Одсуство интереса код оних који пркосе смрти или умиру храбро, објашњава зашто их друштво толико велича, чак толико да, као грчки или нордијски хероји, постају богови и имају своје место у пантеону... Пошто онај који се бори све ризикује, оно за шта се бори мора се сматрати драгоценијим од његове крви... Бог, земља, народ, раса, класа, правда, почаст, слобода, једнакост, братство, спадају у исту категорију митова због којих су људи спремни да

47) „За оног ко гледа са црквеног звоника шаролика, сложена стварност људских бића стапа се у једну једину, једнобојну слику у којој се губе све разлике. И што је звоник виши, све мање види онај ко са њега гледа. Мени су зато увек били ближи они филозофи који на ствари овог света гледају из црквене порте. Они који имају око и ухо за оно што се разликује и супротставља и оно што чини саму суштину човековог постојања на земљи, таквог какво оно јесте и какво ће, по свему судећи, увек и бити.“ Никола Милошевић, *Сенке минулих љубави*, Нова књига, Подгорица, 2005, стр. 41-42.

48) Thomas Waldman, „Politics and War: Clausewitz's Paradoxical Equation“, *Parameters*, U.S. Army War College, Carlisle, Spring 2010, стр. 6.

49) Валдман критикује Кревелдов приступ рату јер: 1) претпоставља да људи који иду у рат очекују да ће погинути, 2) потцењује значај припадности индивидуе групи и 3) примењује индивидуалистичку аргументацију на активност у коју су по дефиницији укључени колективи. Thomas Waldman, *War, Clausewitz, and the Trinity*, Department of Politics and International Studies, University of Warwick, June 2009, стр. 177.

50) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 149-160.

дају своје животе и због којих су то, у ствари, увек радили.⁵¹⁾ Због тога што вредностима које мотивишу људе за борбу признаје велики значај, борбени дух или морал војске у теоријском опусу Мартина ван Кревелда има значење оне константе која повезује његове књиге у којима се бави војском ратом, од *Командовања у рату* у коме је моралним снагама војске посвећено тек неколико реченица, али уз констатацију да „ако се цело време нема на уму њихов значај, природа командовања потпуно је погрешно схваћена“,⁵²⁾ преко *Трансформације рата* у којој аутор тврди да ма колико војска била снажна у другим аспектима „тамо где недостаје дух борбе, све друго је само губљење времена“⁵³⁾ до *Pussycats: Why the Rest Keeps Beating the West and What Can Be Done About It* чију идеју водиљу чини управо увид у неспособност савремене западне цивилизације да однегује борбени дух.⁵⁴⁾

Могло би се рећи да и Клаузевиц и Кревелд имају право, али само донекле. Чини се да сваки од та два погледа има потребу за оним другим. Нити се рат води само због (рационалних, политичких) интереса нити је детерминисан искључиво вољом за борбом и колективним представама за које су људи спремни да се жртвују. Још је Диркем уочио да је интерес непостојан и да ствара само спољашње везе између људи, остајући неспособан да их дубински и релативно трајно веже,⁵⁵⁾ али је исти социолог тврдио и да узрок неке друштвене чињенице треба тражити међу претходним друштвеним чињеницама, а не у појединачним свестима, док њену функцију „треба увек тражити у односу који она одржава са неким друштвеним циљем“.⁵⁶⁾ Да бисмо приближили Клаузевицев и Кревелдов поглед на мотиве рата и оружане борбе, позваћемо у помоћ трећег теоретичара рата, Клаузевицевог савременика Анрија де Жоминија (*Antoine Henri de Jomini*, 1779–1869). Жомини тврди да једна „држава прибегава рату:

- због тражења права, или ради одбране права;
- да удовољи великим народним интересима, као што је: трговина, индустрија и све оно што чини просперитет нације;

51) Исто, стр. 150, 156-157.

52) Martin van Kreveld, *Komandovanje u ratu*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992, стр. 25.

53) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, нав. дело, стр. 178.

54) Martin van Creveld, *Pussycats: Why the Rest Keeps Beating the West and What Can Be Done About It*, Create Space Independent Publishing Platform, 2016.

55) Емил Диркем, *О подели друштвеног рада*, нав. дело, стр. 220.

56) Emil Dirkem, *Pravila sociološke metode*, Savremena škola, Beograd, 1963, стр. 102.

- да помогне суседе чије јој је одржање потребно за сигурност државе, односно ради одржавања политичке равнотеже;
- да одговори обавезама савеза било офанзивним или дефанзивним;
- да протури своја гледишта, да их подржи, односно брани;
- да прошири свој утицај или моћ добицима потребним за сигурност државе;
- да одбрани угрожену националну независност;
- да освети увређену част;
- због жеље за освајањима и инвазијама.⁵⁷⁾

Све поменуто може се сврстати или у интересе или у вредности. Непријатељи се у рату, дакле, боре за постизање својих циљева, то јест за остваривање/заштиту онога што опажају као свој интерес и/или ширење/одбрану својих (друштвених или групних) вредности. Овакво одређење циљева рата уважава и Клаузевицев поглед одозго, визуру доносилаца политичких одлука, као и Кревелдов поглед одоздо, који рачуна са мотивима чланова друштва (групе) који иду у рат.

Рат у коме интерес игра улогу кључног узрока Кревелд сврстава у политичке ратове. Али и рат у коме се вредности истичу као кључни мотиви једнако је политички, прво због тога што је сама намера да се вредност одбрани или прошири на другу друштвену групу политичка намера, а друго због тога што се вредност у рату брани као политичка и јавна, а не као индивидуална и приватна вредност.

Зато се може закључити да се жестина рата као вида друштвеног сукоба испољава у оружаном борби, али његов смисао увек се налази у политичкој равни. „Дакле, још једном: рат је политичко оруђе; он мора неминовно да носи политички карактер, он мора мерити политичком мером; вођење рата у својим главним потезима је зато само политика која је перо заменила мачем, али зато није престала да мисли по својим сопственим законима.“⁵⁸⁾ Али, рат треба схватити као динамично оруђе, са властитом „граматиком“, кадро да и само утиче на политику и варира њене циљеве и захтеве у зависности од сопственог тока.

57) Анри де Жомини, *Преглед ратне вештине*, Војно дело, Београд, 1952, стр. 41.

58) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, нав. дело, стр. 526.

ЛИТЕРАТУРА

- Диркем Емил, *О подели друштвеног рада*, Просвета, Београд, 1972.
- Жомини Анри, *Преглед ратне вештине*, Војно дело, Београд, 1952.
- Кајтез Илија, *Мудрост и мач, филозофи о тајнама мира и рата*, МЦ „Одбрана“, Београд, 2012.
- Кинђић Зоран, „Рат и духовност“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2016, стр. 279-306.
- Клаузевиц Карл фон, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.
- Милошевић Никола, *Сенке минулих љубави*, Нова књига, Подгорица, 2005.
- Мишић Живојин, *Стратегија*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1993.
- Старчевић Срђан, Кајтез Илија, Вукадиновић Горан, „Рат у светлу Босијеове историје филозофије и политичке етике“, *Војно дело*, МЦ „Одбрана“, Београд, бр. 1/2017.
- Старчевић Срђан, Кајтез Илија, Вукадиновић Горан, „Рат у средишту политичког – актуелност Шмитовог погледа на рат“, *Војно дело*, МЦ „Одбрана“, Београд, бр. 1/2016, стр. 102-121.
- Стојадиновић Миша, Рашковић Таловић Виолета, „Изазови развоја демократије у савременом друштву: политичко насиље и теорија (не)праведног рата“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2016, стр. 49-64.
- Bassford Christopher, „The Primacy of Policy and the ‘Trinity’ in Clausewitz’s Mature Thought“, in: *Clausewitz in the Twenty-First Century* (eds. Hew Stracher, Andreas Herberg-Rothe), Oxford University Press, Oxford, 2007, стр. 74-90.
- Creveld Martin van, *Pussycats: Why the Rest Keeps Beating the West and What Can Be Done About It*, Create Space Independent Publishing Platform, 2016.
- Dirkem Emil, *Pravila sociološke metode*, Savremena škola, Beograd, 1963.
- Esdaille Charles, *Napoleon’s Wars, An International History, 1803–1815*, Penguin Books, London, 2007.
- Hejvud Endru: *Politika*, Clio, Beograd, 2004.
- Karneiro Robert L., „Politička ekspanzija kao izraz principa eliminacije kroz konkurenciju“, u zborniku: *Politička antropologija* (priredio: Čupić Čedomir), Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2002.
- Kreveld Martin van, *Komandovanje u ratu*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992.
- Kreveld Martin van, *Transformacija rata*, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010.
- Mello Patrick A., „In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War“, *European Journal of International Relations*, SAGE Journals, March 2010, стр. 1-13.

- Mićunović Dragoljub, *Istorija društvenih teorija*, том 1, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010.
- Parkinson Roger, *The Peninsular War*, Wordsworth Editions, Ware, Hertfordshire, 2000
- Patou-Mathis Marylene, *Prehistorie de la violence et de la guerre*, Odile Jacob, Paris, 2013.
- Schuurman Bart, „Clausewitz and the ‘New War’ Scholars“, *Parameters*, U.S. Army War College, Carlisle, Spring 2010, стр. 89-100.
- Stanović Vojislav, *Političke ideje i religija*, том 1, Udruženje za političke nauke, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2003.
- Šušnjić Đuro: *Teorije kulture*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2015.
- Tili Čarls, *Evropske revolucije 1492–1992*, CID, Podgorica, 2005.
- Villacres Edward, Bassford Christopher, „Reclaiming the Clausewitzian Trinity“, *Parameters*, U.S. Army War College, Carlisle, Autumn 1995, стр. 9-19.
- Waldman Thomas, „Politics and War: Clausewitz’s Paradoxical Equation“, *Parameters*, U.S. Army War College, Carlisle, Spring 2010, стр. 1-13.
- Waldman Thomas, *War, Clausewitz, and the Trinity*, Department of Politics and International Studies, University of Warwick, June 2009.
- Zimel Georg, *O tajni i tajnom društvu*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2015.
- Zimel Georg, *Religija*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2015.

Srdjan Starcevic, Srdjan Blagojevic

CREVELD’S DISPUTE WITH CLAUSEWITZ – IS THE ESSENCE OF WAR IN THE SPHERE OF POLITICS?

Resume

Studying the reasons behind the inability of modern armed forces, including those belonging to extremely powerful states, to gain a victory in low-intensity conflicts, Martin van Creveld came to a conclusion that what lies at the root of the problem is Clausewitz’s understanding of war, due to which he tried to reevaluate Clausewitz’s theory of war. This paper critically examines the key arguments used by Creveld in order to refute Clausewitz’s concept of war as a political instrument: firstly, before the creation of modern states (i.e. before 1648) war had not been trinitarian during a long period of history, and outside European borders, and prior to Europe’s colonial influence and decolonization process, as well as during Clausewitz’s time, a state was not an only entity capable of war; secondly, the total war marks the end of a war as the instrument of politics, because it overcomes states, governments, people, politics

and economy; thirdly, war has not always been only an extended arm of politics, but also of justice, religion and mere existence. Crevel is right when arguing that war may be lead not only by a state but also by some other entities. However, Clausewitz did not claim the opposite. The Prussian General also recognized that war had not always been strictly business of a government, but that it became that in the 17th century. According to Clausewitz, war again became people's business after the changes occurring in France in 1793. In order to illustrate the spread of this phenomenon in Europe, Clausewitz uses the same example as Crevel – the national uprising against Napoleon's government in Spain. In addition, Clausewitz was also aware that the time of limited war had passed and that after Napoleon, whom he calls the god of war himself, war would start approaching its abstract form. However, what does not stand is Crevel's idea that such a war is a kind of independent „monster”, out of the politics, and perhaps even above it. Looking at the First World War, Crevel points out that by 1916, the war had become so independent of the politics that even the most decisive statesmen were not able to escape from it, which, in his opinion, refutes Clausewitz's thesis of a war as an instrument of politics. However, when shifting attention from the Western to the Eastern Front, one would see that what led to the end of the war was the radical change of politics in Russia after the October Revolution.

When it comes to the extraction of war from the political sphere, whether it is understood as a means of law/justice, religion, survival or it has a sphere of its own, different from the political, legal, religious and existential ones, there is a serious discrepancy between Clausewitz's and Crevel's understanding of politics, and precisely because of this difference there is a gap between their theories. The notion of war as a continuation of law/justice or religion is a consequence of the narrowing of a political framework. Crevel reduces politics to the affairs of the state or the ruler. On the other hand, Clausewitz expands the concept of politics to its sociological and even philosophical understanding. Crevel is closer to understand the politics as the art of management, whereas Clausewitz is closer to the definition of politics as the general social process of directing society towards certain goals. The paper shows that the gap between Clausewitz's and Crevel's notions of the causes of war results from different views these two theoreticians have on war. It was concluded that the enemies in the war fight to achieve their goals, namely to realize/protect what they perceive as their interest, and/or expand or defend their (social or collective) values, which all defines the goals of war taking into consideration both Clausewitz's view from the top, from the position of decision-makers, as well as

Creveld's view from the bottom, from the position of those members of society (groups) who are going to the war. The authors conclude that the ferocity of war as a form of social conflict is manifested in the armed struggle, but its essence is always in the political sphere.

Keywords: war, politics, social conflict, struggle, political goal, interest, value

* Овај рад је примљен 29. априла 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. маја 2017. године.